

ФОРМИРОВАНИЕ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ ДЕТЕЙ С НАРУШЕНИЯМИ РЕЧИ

Бакирова У. А.

Магистрант Ошского Государственного университета

Аннотация. Данная статья посвящена формированию коммуникативной компетенции у младших школьников в процессе обучения русскому языку. В ней дается толкование термина «коммуникативная компетенция» и рекомендации по ее формированию у учащихся начальной школы в процессе обучения устной и письменной речи по русскому языку.

Ключевые слова: коммуникативная компетенция, компетентностный подход, русский язык, устная и письменная речь, текст, начальная школа.

СҮЙЛӨӨСҮ БУЗУЛГАН БАЛДАРДЫН КОММУНИКАТИВДИК КОМПЕТЕНЦИЯСЫН КАЛЫПТАНДЫРУУ

Бакирова У. А.

Аннотация. Бул макала орус тилин окутуу процессинде кенже класстардын окуучуларынын коммуникативдик компетенцияларын калыптандырууга арналган. Анда «коммуникативдик компетенция» терминине түшүндүрө жана орус тилинен оозеки жана жазуу кебине окутуу процессинде аны калыптандырууга карата сунуштар берилет.

Өзөктүү сөздөр: коммуникативдик компетенция, компетенттүүлүк мамиле, орустили, оозеки жана жазуу кеби, текст, баыталгыч мектеп.

FORMATION OF COMMUNICATIVE COMPETENCE OF CHILDREN WITH SPEECH IMPAIRMENTS

Bakirova U.A.

Abstract. This article is devoted to the formation of communicative competence in primary school students in the process of teaching the Russian language. It provides an interpretation of the term “communicative competence” and recommendations for its formation among elementary school students in the process of teaching oral and written speech in Russian.

Key words: communicative competence, competency-based approach, Russian language, oral and written speech, text, elementary school.

Введение. Кыргызстандагы билим берүүнү модернизациялоонун маанилүү милдеттеринин бири – бул мектептик билим берүүнүн мазмунунда компетенттүүлүк мамилени ишке ашыруу. Азыркы учурда, бул ыкма педагогикалык илимдин динамикалуу өнүгүп келе жаткан багыттарынын бири, Кыргызстандын гана эмес, ошондой эле дүйнөлүк теория менен практиканын билим берүү тутумун жаңыртуунун эң маанилүү негизи болуп саналат. Компетенттүүлүктөрдүн иерархиясында жана

курамында универсалдуу жана ар кандай кырдаалдарда колдонула турган жана коомдун ар бир мүчөсүнө ээ болушу керек болгон негизги компетенттүүлүктү белгилеп көрсөтүү керек. Бул компетенциялардын бири, социалдык жана коммуникативдүү, Кыргыз Республикасында орто жалпы билим берүүнүн Мамлекеттик билим берүү стандартында көрсөтүлгөн [6].

Заманбап билим берүү процесси баланын инсандыгын калыптандыруу максатына баш ийдирилиши керек: анын коммуникативдик компетенттүүлүгүн, чыгармачылыгын, өз алдынчалыгын, жоопкерчилигин, өзүн-өзү билип, өзүн-өзү сыйлоо сезимин өрчүтүү. Бул баланын коомго кирип, тышкы дүйнө менен өз ара аракеттенүүсү үчүн керек. Ушундай өз ара аракеттенүү процессинде инсандын жана коомдун калыптанышы жана өнүгүшү жүрөт. Кеп –коммуникациянын (баарлашуунун) универсалдуу каражаты, ошондуктан актуалдуу социалдык-педагогикалык көйгөйлөрдүн бири болуп кенже окуучунун оозеки байланыш деңгээлин жогорулатуу, анын инсандык сапатын өнүктүрүүнүн негизи катары коммуникативдик компетенттүүлүктү калыптандыруу саналат[4].

Кеп (речь) – бул адамга гана тиешелүү болгон психиканын функциясы. Адам речтик карым-катнаштын жардамында коомдук өндүрүштүк жана маданий иш аракеттин бүткүл жетишкендиктерин өздөштүрүүгө мүмкүнчүлүк алат. Ошондуктан речь тигил же бул тилдин кызматын пайдалануу менен коммуникациялык функциянын негизин түзөт.

Сүйлөөнүн бардык бузулуулар клиникалык-педагогикалык классификациялоодо эки чоң группага бөлүнөт. Оозеки речтин бузулушу жана жазуу речинин бузулушу. Оозеки сүйлөөнүн бузулушу өз кезегинде эки типке ажыратылышы мүмкүн.

1. Сүйлөөнүн айтылышындагы сырткы жасалгасынын бузулушу.
2. Структуралык-семантикасынын ички системасынын бузулушу.

Сүйлөөнүн айтылышындагы сырткы жасалгасынын бузулушу тигил же бул звенонун бузулушуна карата төмөнкүдөй болуп бөлүнөт.

- а) үн жасоонун бузулушу;
- б) сүйлөөдөгү темпоритмиканы (ыргактын) уюштуруунун бузулушу;
- в) интонациянын бузулушу;
- г) үн чыгаруунун бузулушу.

Сүйлөөдөгү бул бузулуулар айрым-айрым же өз ара биригүү менен да болушу мүмкүн. Өз ара бириккен бузулуулардын мүнөзүнө жараша, аларды белгилеш үчүн төмөнкүдөй традициялык терминдер колдонулат.

Дисфония - грек сөзү **Дис** – мүчө **фоне** - үн. Бул үн аппаратындагы өзгөрүүлөрдөн улам, үндүн бийиктигинен, күчүнөн жана тембринин бузулушу.

Дисфония борбордук же функционалдык бузулууларынын таасиринде келип чыгышы мүмкүн Жаш балдардагы дисфония учуктун, тамак ооруунун ж.б. ооруулардын кесепетинен пайда болот.

Брадилалия – (гр.сөзү **брадис** – акырындаган, **лалия** – речь) – бул речтин темпинин акырындашы, жайлашы. Баш мээнин кыртышындагы речтик борборлордун органикалык же функционалдык бузулуусунан келип чыгат.

Тахилалия – (грек сөзү **тахус** – тез, ылдам, латын сөзү **лалия** - речь) бул сүйлөөнүн темпинин өтө тездиги бул дагы речтик борборлордун бузулуусунан келип чыгат.

Кекечтик – сүйлөө аппараттын булчуңдарынын тырышып калуусунан улам сүйлөөнүн темпинин, ыргагынын бузулушу. Кекечтик сүйлөөнүн мазмунунун бузулушуна алып келбейт, бирок кээ бир интеллектуалдык дефекттерменен байланышта болушу мүмкүн.

Дислалия (**дис.** –мүчө жана лалия латын сөзү речь) – бул угуунун жана сүйлөө аппараттын нормада болсо деле тыбыштарды айтуунун бузулушу. Дислалияга тили келбөөчүлүктү киргизсе болот.

Ринолалия (грек сөзү **ринос** – мурун, лат лалия - речь) бул сүйлөө аппараттын анатомио-физиологиялык дефектисинен улам үн тембринин бузулушу. Ринолалияда адам мурдунан сүйлөп калат.

Дизартрия (грек. **Дис-** бузулуу **артрон-** мүчөлөргө бөлүү) – бул сүйлөө аппараттагы органикалык жетишпестиктен улам сүйлөөнүн бузулушу. Дизартрия борбордук нерв системасынын бузулушунан келип чыгат.

Алалия – (грек. **А** – тескери, лат. лалия – речь) – бул баш мээнин кыртышындагы сүйлөө зоналардын жабыр тартышынан улам сүйлөө өнүкпөй калышы. Алалия мээнин чоң жарым шарындагы Броктун жана Верникенин борборлорунун жабыр тартуусунан улам пайда болот. Алалия мотордук жана сенсордук алалия болуп экиге бөлүнөт. Мотордук алалия айтылган сөздөрдү түшүнөт, бирок сүйлөй албайт. Сенсордук алалия айтылган сөзгө түшүнбөйт.

Афазия - мурда калыптанган речтин айрым бөлүктөрүнүн же толугу менен жоголушу. Бул дагы мотордук жана сенсордук болуп экиге бөлүнөт.

Дислексия (грек. **Дис** – бузулуу, **лего** – окуйм) бул баш мээнин кыртышынын кээ бир участкаларынын өнүкпөй калышынан же жарат алышынан улам окуй алуунун бузулушу. Дислексияда адам мурдатан тааныш эле тамгаларды кыйынчылык менен тааныйт же таптакыр эле тааныбай калышы мүмкүн.

Дисграфия (грек. **Дис-** бузулуу жана **графо** - жазам) бул жазуу процессинин бузулушу.

Учурда башталгыч класстын окуучуларында сүйлөө жөндөмү начар калыптанган. Алар ар дайым эле сүйлөгөн сөзүндө эркин талашып-тартышып, жалпы жыйынтык чыгара алышпайт же бири-бири менен эркин жана өзүм билемдик менен сүйлөшө алышпайт. Мындан тышкары, балдарга көзкарандысыз, ырааттуу, жалпыланган оозеки жана жазуу жүзүндөгү билдирүүлөрдү түзүү кыйынга турат, алар көп сүйлөө, орфографиялык жана пунктуациялык каталарды кетиришет.

Мектепте билим берүүнүн бардык баскычтарында коммуникативдик компетенттүүлүктү калыптандыруу маселеси азыркыга салыштырмалуу актуалдуу болуп баратат, анткени билим берүү жүрүшү коммуникативдик багытты жетекчиликке алышы керек, ал сүйлөө максатына, бычакка жетүүдө гана эмес, жана ушул бүтүндүктүн жолу тилди иш жүзүндө колдонуу менен аныкталат.

Учурда бул көйгөйдү Баяманова Р.Г.[3] орус тилинин коммуникативдик-багыттагы сабагын уюштуруу жөнүндө, Быстрова Е.А. орус тилин окутуудагы коммуникативдик методология жөнүндө [5], Д.Бабаев [2] коммуникативдик компетенттүүлүктү башталгыч билим берүүнүн пландаштырылган натыйжаларына жетишүүнүн негизи катары изилдеген, Г.М. Аманова[1] орус тили сабактарында предметтик компетенттүүлүктү калыптандырууну изилдөө, ж.б. сыяктуу окумуштуулар чечип жатышат.

Бул эмгектерди талдоо көрсөткөндөй, башталгыч класстарда орус тилин окутуу окуучулардын тажрыйбасын эске алуу менен орус тилин теориялык жактан үйрөнүү менен практикалык сүйлөө көндүмдөрүн калыптандыруунун оптималдуу тең салмактуулугун камсыз кылууга негизделиши керек.

Ошентип, башталгыч класстарда жаңы муундагы окуу-методикалык комплекстерди даярдоодо, башталгыч класстын окуучуларынын коммуникативдик компетенттүүлүгүн калыптандыруунун заманбап талаптары эске алынды. Окутуу кыргыз тилинде жүргүзүлгөн мектептердин төртүнчү класстары үчүн орус тили боюнча жаңы окуу китебинин авторлору анда чет тилин окутууга коммуникативдик мамиленин алкагында мугалимдин жана окуучунун ишмердүүлүгүн иштеп чыгууга аракет кылышкан. Ошол эле учурда мугалимге мектеп окуучуларына тилдин грамматикалык формаларын, эрежелерин жана ченемдерин механикалык жол менен жаттап албастан, сүйлөө ишин жүргүзүүнү үйрөтүү милдети жүктөлгөн. Окуу китебиндеги тил жана сүйлөө материалдарын тандоо окутуунун коммуникативдик методуна туура келет, бирок аны иш жүзүндө жүзөгө ашыруу мугалимдин кесипкөйлүгүнө байланыштуу [7].

Окуучулардын коммуникативдик компетенттүүлүгүн ишке ашыруунун жолдору, иштин формалары, методдору жана ыкмалары окуу материалынын мазмунун,

көйгөйдү чечүүнүн өз алдынча издөө булагы экендигин камсыз кылууга багытталгандыгында.

Буга байланыштуу инновациялык педагогикалык технологияларды колдонуу маанилүү ролду ойнойт. Изилдөө методу, талкуулар, ой чабуул, "сынчыл ой жүгүртүү" технологиясы, интерактивдүү, топтук формалар жана методдор, окутуунун жамааттык жолу. Бул технологиялар чыгармачыл активдүүлүктү өнүктүрөт, акыл-эс аракетин калыптандырат, студенттерге өз көз-карашын коргоого үйрөтөт, материалды терең түшүнүүгө жардам берет.

Эки-экиден, сменалык курамдагы топтордо иштөө, билим берүү маселелерин чечүүгө мүмкүндүк берет: классташтар менен топтордо кызматташууну каалоо жана жөндөмдүүлүк. Жумушта эң негизгиси мектеп окуучулары эркин сүйлөп, талашып-тартышып, өз көз карашын коргоп, көйгөйдү чечүүнүн жолдорун издешет жана даяр жоопторду күтпөйт.

Оозеки баарлашууга багытталган методдорго төмөнкүлөр кирет;

- кептик кайра айтуунун бардык түрлөрү;
- билим берүү диалогунун бардык формалары;
- отчеттор жана билдирүүлөр;
- роль ойноо жана ишкердик оюндар;
- маектешүүнү талап кылган билим берүүчү илимий-изилдөө жана билим берүү

долбоорлору;

- талкуулоо, талашуу;
- иш-чараларда алып баруучунун милдетин аткаруу.

Жазуу жүзүндө баарлашууга багытталган ыкмалар:

- курамы жана презентациясы;
- маалымат каражаттарында эскертүүлөрдү жана макалаларды даярдоо;
- телекоммуникация тексттери, билдирүүлөр;
- дилбаян сынактарына катышуу.

Коммуникативдик компетенттүүлүктү калыптандыруу натыйжалуу, ийгиликтүү болуш үчүн ар бир окуучунун алдыга жылышы үчүн оптималдуу шарттарды түзүү, ошондой эле белгилүү бир курактагы окуучулардын билим берүү мүмкүнчүлүктөрүн билүү зарыл.

Окуучулардын сүйлөөсүн өнүктүрүүдө текст менен иштөө өзгөчө орунду ээлейт. Текст талдоонун милдеттери: чыгарманын идеясын жана сюжетин түшүнүүгө жардам берүү; өз максатына жетүү үчүн колдонулган көркөм каражаттарды көрсөтүү; белгилүү бир жазуучунун тилинин өзгөчөлүктөрүнө көңүл буруу. Көркөм чыгарманы түшүнүү, аны чыныгы баасында баалоо үчүн, анын тилин анализдөө, алардын кандай жашап

жаткандыгын түшүнүү керек, алар тилдик каражаттарды (фонетикалык, лексикалык, сөз жасоочу жана грамматикалык) колдонушат.

КОЛДОНУЛГАН АДАБИЯТТАРДЫН ТИЗМЕГИ:

1. **Аманова Г.М.** *Формирование предметных компетенций у учащихся кыргызской школы на уроках русского языка//ж. Известия Кыргызской академии образования. – №1(44), 2018. – С.59-61.*
2. **Бабаев Д.Б.** *Коммуникативная компетенция как основа достижения планируемых результатов начального образования//Вестник Кырг. нац ун-та им. Ж. Баласагына. – Б.: Спецвыпуск (Б) 2017. – С.168-171.*
3. **Баяманова Р.Г.** *Организация коммуникативно-ориентированного урока русского языка. Учебно-методическое пособие. – Караганда: ТОО «Арко», 2006. – 132 с.*
4. **Болотакунова Г.Ж.** *Коммуникативная направленность при работе с текстом по русскому языку//ж. Русский язык и литература в школах Кыргызстана. – 2016. – №4. – С. 23-27.*
5. **Быстрова Е.А.** *Коммуникативная методика в преподавании русского языка // Рус.язык в школе. - 1996. - № 1.*
6. *Государственный образовательный стандарт среднего общего образования Кыргызской Республики// утв. Постановлением Правительства Кыргызской Республики от 21 июля 2014 года за № 403.*
7. **Задорожная Н.П., Мусаева Ч.М. и др.** *Коммуникативный подход в учебнике русского языка для 4 класса школ с кыргызским языком обучения//ж. Русский язык и литература в школах Кыргызстана. – №4, 2015. – Б. – С.20-25.*